

TEMP

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

HOLBERG
BYRIVALISERING
SKRIFT
MODSTAND
ROMERRIGET
RELIGION
MUSIK
MAGT
SYGDOM

BILLEDE I KONTEKST

Malet silhuet af Laura Holst (1819-1911). Silhuetten er udført af Rasmus Henrik Kruse (1796-1877) og dateret ca. 1835. I 1839 giftede Laura Holst sig med J.C. Jacobsen, der senere grundlagde bryggeriet Carlsberg. Silhuetten tilhører i dag Carlsbergs arkiv.

SKYGGER FRA FORTIDEN

Leonora Lottrup Rasmussen

På silhuetten ser vi en ung kvinde afbilledet i halvfigur. Den unge kvinde står rank med venstre side ud mod beskueren. Man lægger mærke til hendes markante næse og hendes hår, der er samlet i en knude på toppen af hovedet. En fletning snor sig rundt om øret, der prydes af en iøjnefaldende perleøring. Pigen på silhuetten hedder Laura Holst (1819-1911). Fire år efter at Lauras profil på denne måde blev foreviget, giftede hun sig med J.C. Jacobsen (1811-1887). En mand, der har skrevet sig ind i Danmarks historie som grundlæggeren af det moderne industribryggeri Carlsberg i 1847 og som mæcen for videnskab, kunst, og kultur.

Mens J.C. Jacobsens historie er blevet fortalt og genfortalt et utal af gange, er Lauras historie længe forblevet ufortalt.¹ Siden efteråret 2022 har jeg arbejdet på en biografi om Laura, der har til formål at fjerne de lag af støv og glemsel, der har skjult hendes rolle i opbygningen af Carlsberg for eftertiden. I den forbindelse er jeg faldet over denne silhuet. Selvom silhuetten er den eneste eksisterende afbildning af Laura som ung, har den aldrig været anvendt i de ellers talrige værker, der gennem tiden er udgivet om Carlsberg og familien Jacobsen.² Og det på trods af, at silhuetten tilhører Carlsbergs eget arkiv. Udover at silhuetten således udgør et eksempel på Lauras oversete betydning for opbygningen af bryggeriet, er den også et godt eksempel på det ofte oversete potentiale, visuelle kilder rummer som analyseobjekter i det biografiske arbejde.

ET BARN AF ROMANTIKKEN

Silhuetten er udført af maleren Rasmus Henrik Kruse (1796-1877) og er dateret ca. 1835.³ Laura, der blev født 29. august 1819 i Thisted, må således have været 15-16 år gammel, da hun blev portrætteret. Kruse boede selv på den lille Limfjordsø Fur, men rejste i 1830'erne rundt i Nordjylland, hvor han tjente penge ved at male landskaber, herregårde og silhuetter på bestilling.⁴ Det har formentligt været i den forbindelse, at han malede Lauras portræt. I modsætning til andre silhuettører klippede Rasmus Henrik Kruse ikke sine portrætter, men malede med mørk farve på lyst papir. Ved at anvende hvide, grå og mørkebrune nuancer gav Kruse sine silhuetter en tredimensionel karakter, hvor detaljer som smykker og beklædningsgenstande blev fremhævet.⁵ Mens de klassiske klippede silhuetportrætter blot gengiver konturerne af et menneske, giver

1 Possing: "Vilje, viden og værdier, livsværk og netværk", 25-27.

2 Se for eksempel Fraenkel: *Gamle Carlsberg*; Nyrop: *J.C. Jacobsen*; Østrup: *Brygger, Kaptajn J.C. Jacobsen*; Steenstrup: *Carl Jacobsen og hans Fader*; Lauring: *J.C. Jacobsen*; Jensen: *Carlsberg*; Glammann: *Bryggeren J.C. Jacobsen på Carlsberg*; Bjerager: *Brygger for folket*.

3 Datering er ifølge registranten på Carlsbergs arkiv.

4 Duus: *Silhuetter*, 174-176.

5 Tang Kristensen: *Rasmus Henrik Kruse*, 86-87; Duus: *Silhuetter*, 180.

Kruses særprægede stil beskueren en fornemmelse af ansigtstræk, frisure og klæde-
dragternes tekstur og udformning.

På silhuetportrættet af Laura er det muligt at se små detaljer som den skilning, der går fra toppen af hovedet og ned til venstre øre. Man kan se, hvordan den forreste del af håret er flettet og snoet rundt om øret for herefter at blive samlet i en højtstående knude. En enkel, symmetrisk frisure, der kom på mode i midten af 1830'erne.⁶ I 1838 skulle den jævnaldrende dronning Victoria bære samme frisure ved sin kroning i Westminster Abbey. Også klædedragten var moderigtig. Laura er iklædt en korsetteret kjole med markante brystlæg og overarmsfrynse. Kjolens snit fremhæver en attråværdig smal talje og skrånende skuldre, der understreges af en hvid blondeskjorte. Hun bærer enkelte smykker: En broche, der samler hendes skjorte i halsåbningen og en øring, der består af to dråbeformede perler.

Da Laura kom til verden i 1819, var den romantiske bevægelse fremherskende i både Danmark og Europa. Som kunstnerisk og kulturel strømning gjorde romantikken sig ikke kun gældende inden for litteratur og billedkunst, men satte også sit tydelige præg på moden.⁷ Den enkle og lette empirekjole, der var blevet populær i Europa efter Den Franske Revolution, forsvandt til fordel for en tungere og mere detaljerig kjole. Revolutionsårenes vertikale linjer blev afløst af timeglasfigurens horisontale linjer. Kvinder iklædte sig igen korsetter og brede skørter, som på Kruses portræt af den unge Laura. Frisuren fik ligeledes en ny tyngde. Håret blev friseret lavt, så det dækkede ørerne. Så man Laura forfra, ville hendes ører heller ikke være synlige, blot perle-øreringene ville stikke frem. Den romantiske bevægelse havde en stærk fascination af Orienten, og perlesmykker som det, Laura bærer, der gav konnotationer til orientalsk mystik og luksus, var populære. Tilsammen understregede den korsetterede kjole med fyldige ærmer, den lavtsiddende frisure og perlesmykkets organiske form et mildt udtryk. Tidsånden var skiftet, og med den også kvindeidealet. Romantikken bragte en ny snerpethed og blufærdighed, en dyrkelse af kvindelig skrøbelighed og sårbarhed.⁸ Det var et kvindeideal, der formede Lauras liv. Men måske i lige så høj grad et kvindeideal, der har præget eftertidens syn på hende.

MELLEM THISTED OG KØBENHAVN

Da Rasmus Henrik Kruse malede Lauras portræt, var hendes liv i opbrud. Året inden silhuetportrættet blev udført, var Laura for første gang rejst fra købmandsfamilien i Thisted, hvor hun var vokset op, til bryggerfamilien i København. Angiveligt for at assistere J.C. Jacobsens mor, Caroline Jacobsen, i husholdningen.⁹ 19. maj 1834 fik den 14-årige Laura således udstedt rejsepas hos byfogeden i Thisted.¹⁰ På rejsen havde Laura selskab af den 41-årige Cille Marie Bruun, der var en nær ven af købmandsfamilien

6 Andersen: *Moden 1790-1840*, 108.

7 Salmi: *Nineteenth-Century Europe*, 43-45.

8 Andersen: *Moden 1790-1840*, 62; Ashelford: *The Art of Dress*, 191; Cunningham: *Fashion and Women's Attitudes*, 99.

9 Glamann: *Bryggeren J.C. Jacobsen på Carlsberg*, 46.

10 Rigsarkivet (herefter RA), Thisted Byfoged, Pasprotokol 1821-1837.

og fjern slægtning til bryggerfamilien. I de efterfølgende år skulle Laura, altid i selskab med Cille Marie, rejse frem og tilbage mellem Thisted og København flere gange, indtil hun 24. oktober 1839 giftede sig med J.C. Jacobsen.¹¹

Da silhuetter ofte blev brugt som minde- og kærlighedsgaver, er det sandsynligt, at silhuetten har været tiltænkt den familie, hun lod tilbage, når hun drog mod København, eller den unge mand, hun forlod, når hun igen rejste hjem til Thisted.¹² Et levn af den årelange overgangsfase mellem ungpigelivet i det nordjyske barndomshjem og det etablerede voksenliv i hovedstaden. Det var en formativ fase, ikke kun for Laura, men også for det bryggeri, der senere skulle blive til Carlsberg. I 1836 døde J.C. Jacobsens far, Chresten, og J.C. blev nu leder af familiens bryggeri i Brolæggerstræde. Chresten Jacobsen, der selv var rejst fra sin hjemby Asaa på Nordjyllands østkyst, havde i etableringen af bryggeriet i hovedstaden gjort brug af sine nordjyske kontakter. Faktisk tyder bryggeriets regnskabsbøger på, at Laura og hendes rejseledsagerske Cille Marie var en del af et omfattende økonomisk netværk, hvori familiemedlemmer, slægtninge og bekendte rejste på tværs af Kattegat som leverandører, kurerer og mellemmand. Da J.C. Jacobsen i årene efter faderens død foretog en udvidelse og videreudvikling af bryggeriet, der i sidste ende lagde grunden for etableringen af Carlsberg i 1847, stillede nordjyske forretningsforbindelser også ressourcer og kapital til rådighed.¹³ På den måde kan silhuetten også bruges som en indgang til at fortælle en større historie om de forbindelseslinjer mellem Carlsberg og Nordjylland, silhuetten selv er et produkt af.

TIDSBILLEDER

"Images allow us to imagine the past more vividly" skriver den britiske historiker Peter Burke i det klassiske værk *Eyewitnessing* fra 2001 med henvisning til kunsthistorikeren Stephen Bann. De stiller os bogstaveligt talt ansigt til ansigt med fortiden.¹⁴ Rasmus Henrik Kruses lille silhuetportræt giver os en umiddelbar fornemmelse af Laura som menneske og et indblik i den tid, hun var barn af. Den giver os et glimt af hendes fremtoning og danner grundlag for en analyse af den materielle verden, hendes liv udfoldede sig i.¹⁵ Den giver os adgang til dele af hendes liv, der rummer perspektiver på spørgsmål om køn, klasse og identitet, men som skriftlige kilder ikke nødvendigvis ville give os adgang til. Som Burke formulerer det: "Images can bear witness to what is not put into words."¹⁶

Visuelle kilder som silhuetter, fotografier og malerier tillader os at komme nærmere den biografiske hovedperson. De bibringer en særlig form for nærhed og fortrolighed med fortidens mennesker.¹⁷ Som genre gør silhuetten det desuden muligt at komme tættere på en gruppe af mennesker, der ikke ellers havde råd til at lade sig af-

11 RA, Thisted Byfoged, Pasprotokol 1821-1837; Glamann: *Bryggeren J.C. Jacobsen på Carlsberg*, 46.

12 Sjögren: *Utställning*, 14-15; Brown: "Bilder, sällskapsliv och herregårdskultur", 205-206.

13 Carlsbergs arkiv (herefter CA), regnskabsbog 1823-1843; regnskabsbog 1835-1842; regnskabsbog 1842-1846; regnskabsbog 1847-1848.

14 Burke: *Eyewitnessing*, 13.

15 Rogoff: "Studying Visual Culture", 24.

16 Burke: *Eyewitnessing*, 31.

17 Rasmussen: "Biografiens materielle muligheder", 41-44.

billede, inden fotografiet slog igennem som massemedie i tiden efter 1860.¹⁸ Silhuetten, der kom på mode blandt overklassen i midten af 1700-tallet, spredte sig i begyndelsen af 1800-tallet til middelklassen. Det var en billig og nem måde at få udført sit portræt på – og derfor var den også tilgængelig for en bredere befolkningsgruppe.¹⁹ For eksempel malede Rasmus Henrik Kruse også silhuetter af husmænd, fiskere og bønder.²⁰ Fra købmandsfamilien i Thisted findes der ingen traditionelle malerier. Der er derimod bevaret flere silhuetter: Et såkaldt familiestykke, hvor familien Holst er blevet afbilledet i deres have, et par år inden Laura blev født, samt to silhuetportrætter af hendes forældre. Ligesom Rasmus Henrik Kruses silhuetportræt fortæller også disse silhuetter deres egen historie. Og silhuetterne kan, som andre visuelle kilder, være med til at afdække ukendte aspekter af fortidige menneskers liv, ligesom de også kan bruges som et afsæt til at fortælle nye sider af allerede kendte historier.

UPUBLICERET MATERIALE

Carlsbergs arkiv, regnskabsbog 1823-1843.

Carlsbergs arkiv, regnskabsbog 1835-1842.

Carlsbergs arkiv, regnskabsbog 1842-1846.

Carlsbergs arkiv, regnskabsbog 1847-1848.

Rigsarkivet (RA), Thisted Byfoged, Pasprotokol 1821-1837.

PUBLICERET MATERIALE

Andersen, Ellen: *Moden 1790-1840*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk, 1986.

Ashelford, Jane: *The Art of Dress. Clothes and Society, 1500-1914*, London: National Trust, 2009.

Bjerager, Anna-Lise: *Brygger for folket*, København: Gyldendal, 2011.

Brown, Carolina: "Bilder, sällskapsliv och herrgårdskultur. Maskeradporträtt, silhuetter och andre bilder från 1700-talets Tista". *Historisk Tidskrift för Finland*, 98, 2013, 185-215.

Burke, Peter: *Eyewitnessing. The Use of Images as Historical Evidence*, London: Reaction Books Ltd, 2001.

Cunnington, Cecil Willett: *Fashion and Women's Attitudes in the Nineteenth Century*, New York: Dover Publications, 2003.

Duus, Jørgen: *Silhuetter. Skygger på væggen*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk, 1998.

Fraenkel, Arnold: *Gamle Carlsberg. Et Bidrag til dansk Industri Historie og industriel Udviklingshistorie*, København: Hagerups Boghandel, 1897.

Glamann, Kristoff: *Bryggeren. J. C. Jacobsen på Carlsberg*, København: Gyldendal, 1997.

Jensen, Jørgen Bonde: *Carlsberg. Et københavnsk drømmebillede*, København: Tiderne skifter, 1976.

18 Mortensen: "Portræt af borgerskabet", 39.

19 Sjögren: *Utställning*, 17; Brown: "Bilder, sällskapsliv och herregårdskultur", 208.

20 Duus: *Silhuetter*, 177-180.

- Lauring, Palle: *J.C. Jacobsen. Hans liv og gerning*, København: Gad, 1961.
- Mortensen, Mette: "Portræt af borgerskabet – portrætkulturen 1860 – 1880". I Mette Sandbye (red.): *Dansk fotografihistorie*, København: Gyldendal og Kunstbogklubben, 2004, 39-61.
- Nyrop, Camillus: *J. C. Jacobsen. Et Mindeskraft*, København: Carlsbergfondet, 1911.
- Posing, Birgitte: "Vilje, viden og værdier, livs- og netværk." I Marianne Krogh og Sidsel Kjørulff Rasmussen (red.): *Vilje, viden og værdier. J.C. Jacobsens villa på Carlsberg*, København: Strandberg Publishing, 2022, 25-68.
- Rasmussen, Leonora Lottrup: "Biografiens materielle muligheder. Clara Lachmann (1864-1920) tegnet gennem familiefotografier, musikinstrumenter og menukort." *Kulturstudier*, 1, 2024, 36-64, doi: 10.7146/ks.v2024i1.146742.
- Rogoff, Irit: "Studying Visual Culture". I Nicholas Mirzoeffs (red.): *The Visual Culture Reader*. London: Routledge, 2002, 24-36.
- Salmi, Hannu: *Nineteenth-Century Europe. A Cultural History*, Cambridge: Polity Press, 2008.
- Sjögren, Arthur: *Utställning av skuggbilder, bildklipp och silhuetter*, Stockholm: Kurt Lindberg AB, 1930.
- Steenstrup, Johannes: *Carl Jacobsen og hans Fader*, København: M.P. Madsens Boghandel, 1921.
- Tang Kristensen, Johannes Evald: *Rasmus Henrik Kruse*, København: Lademann, 1979.
- Østrup, Johannes: *Brygger, Kaptajn J. C. Jacobsen*, København: Schønbergske, 1912.

LEONORA LOTTRUP RASMUSSEN
 POSTDOC, PH.D.
 INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND
 AARHUS UNIVERSITET
 LELO@CAS.AU.DK